

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/99169>

Please be advised that this information was generated on 2019-02-21 and may be subject to change.

Inleiding sessie ‘Literatuur als stempel’

Agnes Andeweg

De afgelopen jaren hebben we kunnen lezen hoe Camera Obscura geïnterpreteerd kan worden als koloniale roman; hoe postkoloniale identiteit vorm krijgt in het werk van Astrid Roemer; hoe mannelijkheid eruitziet bij Hafid Bouazza en mannelijke vrouwelijkheid bij Bosboom Toussaint, hoe de Bildung van vrouwen in romans zich verhoudt tot de conventies van de (mannelijke) Bildungsroman, maar ook hoe de tegenstelling allochtoon/autochtoon wordt gedeconstrueerd door Mustafa Stitou en hoe Friese identiteit en feminisme samengaan in de romans van Ypk fan der Fear.^[1] En dan beperk ik me nog tot de moderne letterkunde – ik had even zoveel voorbeelden kunnen geven uit de vroegmoderne en middeleeuwse letterkunde.

Elk van deze boeken en artikelen had naadloos in de sessie ‘Literatuur als stempel’ van het Cross Over-congres gepast. Het is een willekeurige – en zeker geen volledige – greep uit het laatste decennium van onderzoek op het gebied dat ik gemakshalve even aanduid als ‘neerlandistiek en identiteit’. Het startschot voor dit type onderzoek werd in Nederland gegeven met De canon onder vuur (1991), een bundel ideologiekritische lezingen van canonic Nederlandse werken. Het boek riep destijds ongekend heftige reacties op – we kunnen wel spreken van een daverende knal –, maar nu het stof is neergedaald blijkt deze tak van onderzoek zijn plaats te hebben gevonden in de neerlandistiek, naast andere benaderingen. De scherpste politiek-correcte kantjes zijn eraf, maar dat laat onverlet dat begrippen als gender, etniciteit, seksualiteit, nationaliteit, klasse en leeftijd steeds vaker zijn terug te vinden in de letterkundige kolommen. Deze categorieën van verschil staan centraal in het onderzoek naar de relatie tussen literatuur en identiteitsvorming.

De sessie op het Cross Over-congres droeg echter niet het kopje ‘Literatuur en identiteit’, maar kreeg de wat merkwaardige titel ‘Literatuur als stempel’ mee. Eerlijk gezegd had ik geen idee wat daarmee bedoeld zou kunnen zijn. Het woord stempel kennen we uit uitdrukkingen als ‘van de oude stempel’ zijn. Als iemand van een bepaalde stempel is dan heeft hij een bepaald karakter, hij is van een bepaald soort. Een stempel is een afdruk: het teken dat een postzegel door de machine is geweest, het teken waarmee een bibliotheek markeert dat een boek tot zijn bezit behoort of waarmee het wordt afgeschreven door diezelfde bibliotheek, het signaal dat een formulier gezien is door een meerdere.

Als literatuur een stempel is, dan zou dat betekenen dat het een afdruk is van iets anders. Literatuur, gelezen als teken van de identiteit van een land. Of literatuur gelezen als een weerspiegeling van de identiteit van een auteur. Zulk onderzoek is er, maar de vraag is of het erg productief is. Jan Oosterholt stelt in zijn bijdrage dat de discussie over Couperus’ seksuele geaardheid en of die in zijn romans te lezen is niet zoveel oplevert. Deze opvatting van de stempel levert een gefixeerde afbeelding: elke afdruk is hetzelfde, onveranderlijk. Dan krijg je literatuur als leverancier van clichés, een verwijt dat onderzoek naar identiteit nogal eens aankleeft. Het onderzoek zou voorspelbaar zijn en formules reproduceren: de Freudiaan vindt altijd een Oedipuscomplex, de marxist altijd een klassenconflict, welk boek hij ook leest. Hoewel ik van mening ben dat ook dat verrassende inzichten kan opleveren – Freuds eigen interpretatie van Hoffmanns Der Sandmann is misschien eenzijdig, maar enerverend om te lezen –, is de opvatting van stempel-als-afdruk te statisch.

Ook laat de metafoor in het midden wie het stempel aanbrengt. Is het de auteur die zich uitdrukt in een tekst? Is het de situatie waarin een tekst totstandgekomen is (waarvan de auteur dan het werktuig is), of is het de lezer die vanuit een bepaald perspectief leest? De stempelmetafoor verhuult dat een tekst altijd een creatieve verwerking is van wat gegeven is – en dat geldt zowel voor de auteur als voor de lezer. Een auteur kan met haar min of meer gegeven situatie – afkomst, seksualiteit, leeftijd – verschillende posities innemen: zij kan die situatie actief interpreteren, proberen te veranderen of omarmen. De lezer kan door een bepaalde leeswijze te kiezen verschillende identiteiten in een tekst zichtbaar maken. Dat soort nuances verdwijnen in de stempelmetafoor. Interpretaties kunnen bovendien mettertijd veranderen, maar stempels staan muurvast.^[2]

De auteurs in deze sessie kiezen voor een andere weg: ze onderzoeken identiteit als veranderlijk en historisch gegeven en niet als een essentialistische categorie. Identiteit is een constructie die vaak achteraf wordt samengesteld – zoals Eric Hobsbawm bijvoorbeeld voor nationale identiteit overtuigend heeft betoogd ([Hobsbawm 1983](#)). Literatuur als stempel is voor deze auteurs met andere woorden niet zozeer een afdruk, maar veeleer het voorwerp waarmee je een afdruk maakt, en dat is inderdaad de andere, of in feite de eerste betekenis van stempel. Zoals het WNT mooi zegt: een stempel is ‘een gereedschap of werktuig waarmee men stampt’. Het WNT geeft het voorbeeld van een stempel waarmee het gat in het midden van een molensteen wordt aangebracht, of de stempel waarmee kruit wordt aangestampt. Dat klinkt misschien weinig subtiel – nu zouden we eerder denken aan het rubberen voorwerp dat je op een inkkussen drukt – maar stempelen ging in het verleden kennelijk met meer geweld gepaard dan tegenwoordig.

In deze tweede betekenis zou literatuur het gereedschap zijn waarmee een bepaalde afdruk gemaakt wordt, wat voor afdruk dan ook; met andere woorden dan wordt via literatuur, in literaire teksten, een bepaalde identiteit vormgegeven. Dan gaat het over identiteiten die historisch veranderlijk zijn, waarbij we literatuur opvatten als een van de bronnen waar die identiteiten worden vormgegeven of zelfs uitgedokterd. Dat is een productieve opvatting van literatuur als stempel: zo stelde Eve Sedgwick inmiddels al ruim twintig jaar geleden in *Between Men* ([1985](#)) dat de gothic novel, en in het bijzonder wat zij noemt de paranoïde gothic, het genre bij uitstek is waarin eind achttiende, begin negentiende eeuw, de op dat moment nieuwe homoseksuele identiteit wordt geconstrueerd. Of we kunnen wederom aan Couperus denken, die de Haagse zich vervelende vrouw niet alleen heeft beschreven, maar haar min of meer in het leven heeft geroepen, heeft ontworpen.

In haar bijdrage aan deze sessie laat Beyke Maas zien hoe nationale identiteit, of preciezer vaderlandslievendheid, in de literatuur van Van Lennep op verschillende manieren vorm krijgt. Saskia Pieterse onderzoekt de opvallende overeenkomsten in opvattingen over (gebrek aan) mannelijkheid in romans van Wolkers, Mulisch en Hermans. Ook de tegenstellingen tussen ‘de’ Vlaamse en ‘de’ Nederlandse identiteit blijken steeds opnieuw geconstrueerd te worden, concludeert Ben Van Humbeeck in zijn analyse van de Vlaamse literaire kritiek. Siegfried Huigen stelt voor om de neerlandistiek uit te breiden met onderzoek naar reisliteratuur. Valentyns imposante boekwerk over Azië is bijvoorbeeld een waardevolle bron van representaties van andere landen en culturen. Rob van de Schoor ten slotte schrijft over oude en nieuwe vertalingen van Walt Whitman, en hoe homoseksualiteit daar al dan niet een rol in speelt.

De papers die in deze sessie gepresenteerd werden laten zien hoe breed het net kan worden uitgeworpen als het gaat over identiteit. Er blijkt niet alleen een enorme diversiteit aan

onderzochte identiteiten – nationaliteit, (post-)kolonialiteit, seksualiteit, sekse – maar ook een grote diversiteit aan onderzochte bronnen: fictie en non-fictie, literaire kritiek, vertalingen en biografieën. Die bronnen worden met een scherp oog voor historische context onderzocht – niet voor niets merken diverse auteurs op dat er raakvlakken zijn met de New Historicism-sessie – wat genuanceerde inzichten in de constructies van identiteit oplevert. Als literatuur een stempel is, dan zijn het er vele.

Literatuur

Alphen, Ernst van en Maaike Meijer (red), *De canon onder vuur*. Amsterdam: Van Genneep, 1991.

Bel, Jacqueline, ‘Mansfield Park versus de Camera Obscura: “De familie Kegge als koloniaaal verhaal”’. In L. Korthals Altes en D. Schram (red.), *Literatuur tussen betrokkenheid en distantie*. Assen: Van Gorcum, 2000, p. 375-387.

Buikema, R. en M. Meijer, ‘Inleiding’. In R. Buikema en M. Meijer (red.), *Kunsten in beweging 1900-1980. Cultuur en migratie in Nederland. Deel I*. Den Haag: SDU, 2003, p. 1-18.

Hobsbawm, Eric, ‘Introduction: Inventing Traditions.’ In E. Hobsbawm & T. Ranger (Eds.), *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, p. 1-14.

Hoekstra, Hanneke, *The Orthodoxy of the Heart. Faith, Fryslân and Feminism in the novels of Ypk fan der Fear*. FFYRUG, 1998.

Hoving, Isabel, ‘Nat hout: Astrid Roemers postkoloniale verbeelding’. In R. Buikema en M. Meijer (red.), *Kunsten in beweging 1980-2000. Cultuur en migratie in Nederland. Deel II*. Den Haag: SDU, 2004, p. 323-343.

Mak, Geertje, *Mannelijke vrouwen. Over de grenzen van sekse in de negentiende eeuw*. Amsterdam: Boom 1997, hoofdstuk 2.

Minnaard, Liesbeth, ‘De succesvolle wisselwerking tussen parodie en performance. Voorstellingen van Moreaanse mannelijkheid in Hafid Bouazza’s *Paravion*’. *Tijdschrift voor Genderstudies* 9/3 (2006), p. 49-63.

Sedgwick, Eve Kosofsky, *Between men. English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press, 1985.

Swinnen, Aagje, *Het slot ontvlucht. De ‘vrouwelijke’ Bildungsroman in de Nederlandse literatuur*. Amsterdam: AUP 2006.

Vaessens, Thomas, ‘Identiteit, evolutie en engagement’, *Nederlandse letterkunde* 1/2 (2005), p. 129-154.

Woordenboek der Nederlandsche Taal. Den Haag etc.: Nijhoff etc., 1882-1998.

Noten

- [1] Zie respectievelijk Bel (2000) en Buikema & Meijer (2003) (beide over Camera Obscura); Hoving (2004); Minnaard (2006); Mak (1997); Swinnen (2006); Vaessens (2005); Hoekstra (1998).
- [2] Met dank aan Maaïke Meijer voor deze opmerkingen.